

Farkas Gábor

(1977, Miskolc)

költő, kritikus, tanár,
Szigetszentmártonban él

Farkas Gábor

A „lélekszemű ember”

Szagrális versbeszéd Dsida Jenő költészetében

A korstílusok jellemzői általában jól kivehetőek az adott korszak művészeinek alkotásaiban. Általában, tehát nem minden esetben. A korszakhatárok ugyanis úgy lettek megnevezve a kultúra történetében, hogy nem vehettük figyelembe az egyes alkotók, illetve életművek „igazodását” a tudományos korszakoláshoz. Ezért fogalmazunk meg – jobb híján – olyan kijelentéseket az irodalomtörténetben is néhány szerzővel kapcsolatban, hogy életművük „átível a korszakhatárokon”, vagy „a szerző hangneme nem illeszkedik korának stílusába”. A bölcsészettudomány ezt a kultúratörténeti problémát úgy hidalja át a diskurzus során, hogy főként a korstílusok határán megnevez olyan irányzatokat, amelyek egyaránt magukban hordozzák a korábbi és az új korszak művészeti törekvéseinek fontosabb jellemzőit. A magyar irodalomtörténetben például ilyen módon tudjuk vizsgálni a barokk, a manierizmus és a klasszicizmus stílusjegyeivel egyformán jellemezhető Csokonai-életművet megragadva annak műfaji, stiláris sokszínűségét. De ugyanezzel a módszerrel – tehát a korszakhatárok némileg figyelmen kívül hagyásával – tudjuk elemezni 20. századi magyar irodalmunk számos alkotójának életművét. Az erdélyi lírában Dsida Jenőtől Kányádi Sándorig, Reményik Sándortól Szilágyi Domokosig, vagy Lászlóffy Aladártól László Noémiig állítható ez számos szerzőről.

Dzsida költészetére a „mámoros életszeretet, önfeledt játékosság, buja, fejlett természetérzék és fölényes magabiztossággal kinyilatkozta-

tott szépségimádat” jellemző¹ – írja Lisztóczy László, és erről a jellemzésről a figyelmes műértő talán rögtön Kosztolányi Dezső költészetére asszociál, hiszen róla is ezzel összhangban állapítható meg, hogy költői alkatát leginkább a *homo aestheticus* fogalmával jellemezhetjük csakúgy, mint Dsida Jenő esetében. Csakhogy a Kosztolányi-líra recepciója időről időre felülvizsgálat középpontjába került az elmúlt évtizedekben, árnyalva ezzel az irodalomtörténetben róla kialakult képet. Dsida életműve ezzel szemben nem képezte ilyen mértékben elemzések tárgyát, ennek következtében a lírai világról született megállapítások statikusabbak. A Kosztolányi-párhuzamnak némileg ellentmond Láng Gusztáv jellemzése, aki Dsida Jenő költészetét inkább tartja hasonlónak József Attila szürrealizmusához, vagy nagy, egész világgépet magukban hordozó kompozícióit például Babits Jónás könyvével hozza párhuzamba.² Szintén Láng Gusztáv fogalmazza meg, hogy „Dsida Jenő költői világképeinek meghatározó eleme kereszténysége. Érett költészetében azonban nem találunk hitbuzgalmi költeményeket, mint diákkori zsengei között. Isten-élménye csaknem olyan ellentmondásos, mint Adyé.”³ Játék- és szépségszeretet, keresztény humanizmus, szürrealizmus, egyik sem

1 Lisztóczy László: *Dsida Jenő nyomában*. Korunk, 2005. január, 76.

2 Láng Gusztáv: *Bevezetés. Dsida Jenő összegyűjtött versei*. Savaria University Press, 2011. 3.

3 Uo. 3.

vagy inkább mind egyformán jellemzi-e Dsida lírai világát? Költői alkata Kosztolányihoz, Babitsához, Adyhoz vagy József Attilához hasonlítható-e inkább? A művészettörténeti korszakolás, vagy a nemzedéki azonosságok és eltérések vizsgálata – látjuk – olykor meglehetősen megnehezítheti vagy akadályozhatja is egy életmű recepcióját, hiszen „lezártnak tekintett életművek újraolvasása esetén szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy az olvasói és értelmezői magatartásformákat gyakran meghatározzák azok az előítéletszerűen tételeződő megközelítésmódok, amelyek az évek során az életmű értelmezésére, kanonizálására, irodalomtörténeti elhelyezésére tettek kísérletet.”⁴

Hegedüs Gézával egyetérthetünk, amikor azt írja, hogy az 1907-ben született és szívbetegsége miatt tragikusan rövid életű Dsida Jenő „nem volt válaszadó, nem volt irányt mutató, tömegeket helyes történelmi útra vezető lángelme, nem volt költészetével egyben történelmi alak.”⁵ Verseiben talán a legmegragadóbb – amit már többen is megállapítottak, és ami következik a *homo aestheticus* lírai alkatából is –, hogy az élet apró pillanatait ragadta meg impresszionizmusával és olyan érzékenységgel, hogy tolalából a leggiccsesebb, már-már hatásvadász nyelvi megformáltság is nemesebb lírává tudott emelkedni. Megfigyelhető ez Dsida vallásos ihletettséggű alkotásaiban is. Az „angyalok citeráján” játszó költő szakrális versbeszéddel jellemezhető verseiben három síkot is megkülönböztethetünk: az első a szereplíra síkja, amelyben az én egy határozott kapcsolódási ponton keresztül – például áldozatvállalás, hasonló sors – azonosítja magát egy bibliai szereppel. Ennek egyik legjellemzőbb példája az életműben az 1929-es *Nagycsütörtökön* című

vers: „Testemet ételül adtam, / véretem italul adtam, / könnyel mostam meg lábaitokat; / Mégis egyedül maradtam.” A sorok – a Dsida-költeményekben oly gyakran megjelenő – krisztusi végső magányt úgy ábrázolják, hogy az én eggyé válik ezzel a magánnyal, áldozatvállalással. Tekinthető ez a legteljesebb hitvallásnak, miszerint az egyén nem csupán hiszi Krisztus létét, vagy hisz tanításában, hanem átéli Jézus áldozatát.

Dsida Jenő szakrális költészetében a második sík az, amikor a vershelyzet alapvetően nem vallásos, csak a nyelvi megformáltság tesz egy-egy témát a versbeszédben szakrálissá. Az *Arany és kék szavakkal* a szerző harmadik, 1938-as *Angyalok citeráján* című kötetében jelent meg. A mű egy szerelmi vallomás, amelyet egy hasonlat keretébe foglal a lírai én: „Miképpen boltíves, / pókhálós vén terem / zugában álmodó / középkori barát, / [...] / úgy szeretnék én is / lámpásom esteli, / halavány fénye mellett / megörökíteni, drága / arany és kék szavakkal / csak téged festeni”.

A szerelmet valló alkotót egy kódex-másoló szerzeteshez hasonlító szókép első olvasatra mondhatni, súlytalan, nem eléggé expresszív, mégis egyszerűségében a szerelem érzése azonosul a vallásos hit emelkedettségével. Ráadásul olyan szimbolikus és stiláris jellemzői vannak ezáltal elemezhetővé a szövegnek, mint az archaikus, imákban is gyakran előforduló „miképpen” hasonlító kifejezés itt érvényesülő jelentésrétegei, vagy az arany és kék színek szimbolikája a szakrális szövegekben.

E második sík jellemző példája még az életmű „nagy” verse, a *Psalmus Hungaricus* is. A mű az *Angyalok citeráján* kötet záró költeménye, amelyben a hazaszeretet, az önvád és a bibliai történetek, példázatok megidézése alkot ciklusos kompozíciót. A vers első részében két jézusi példabeszéd, a tékozló fiú és a koldus Lázár történetét hívják elő az olvasóban a következő sorok: „Elhagytam koldus, tékozló apámat / s aranyat ástam, én gonosz fiú!”, „Koldusapám

4 Vincze Ferenc: *A későmodern poétika jellegzetességei Dsida Jenő költészetében*. Forrás, 2010/2. 42.

5 Hegedüs Géza: *Dsida Jenő élete és munkássága*. Forrás: http://www.literatura.hu/irok/xxszazad/eulira/dsida_jeno.htm Letöltés: 2019. 10. 28.

visszafogadsz-e, / [...] s férges rongyaid csókkal
illetem / s üszkös sebeid tisztára nyalom?”
Mindkét megidézett képben könnyen „lefordíthatóak” a szimbólumok. Az elsőben az Atya a nemzet, a tékozló fiú a nemzetéhez hűtlen gyermek; utóbbiban a nemzetet Lázár jelképezi, a koldus sebeit nyalogató kutya pedig a hűtlen lírai én. Bár a *Psalmus Hungaricus* már címében is szakrális hangot üt meg, hiszen egyértelműen a *Zsoltárok könyvére* utal, mégis a hazaszeretet verse, ilyen értelemben nem vallásos témájú mű. De ahogy az *Arany és kék szavakkal* esetében is a szerelem érzését emeli a nyelv szakrálissá, úgy a *Psalmus Hungaricus*ban is szent erővé válik az a bibliai utalások segítségével megfogalmazott önvádoló ragaszkodás, amely a lírai ént a magyar identitáshoz köti.

Dsida Jenő költészetében – ahogy ezt a kortársak közül többek között Juhász Gyulánál és Tóth Árpádnál is megfigyelhetjük – jelentős, az egész életműben folyton visszatérő téma a magány. A költő első kötetének címe is *Leselkedő magány* (1928), amelynek fejezeteiben sok példát találunk a szakrális versbeszéddel megfogalmazott izoláltság érzésére. „A *Leselkedő magány* című kötet harmadik versében (*Túl a formán*) tematizálódik már a létezés titokzatosága, majd megismerésének szándéka és ennek nehézsége. A világ a már ismert szavakból nem felépíthető, nem leképezhető”.⁶ A kifejezés elégtelen voltának egyenes következménye pedig az egyén és közösség izolált viszonyrendszere. A költő célja mégis kimondani a kimondhatatlant, megnevezni a megnevezhetetlent. Erre – és ez nem csak Dsida életművére jellemző a két világháború közötti irodalmunkban – legalkalmasabb kifejezőmód a szakrális versbeszéd, amelyben a transzcendens és immanens jelentést hordozó fogalmak egyszerre képesek olyan versteret alkotni, amely által alkotóban és befogadóban egyaránt

manifesztálódik – megragadhatóvá válik – a megnevezhetetlen tartalom. Így képes a próféta a költő alteregójaként szembesülni a Teremtő felfoghatatlan nagyságával (Babits Mihály: *Jónás könyve*), és ezáltal jut el a felismerésig a lírai én Kosztolányi Dezső *Hajnali részegség* című nagykompozíciójának végén: „úgy érzem én, barátom, hogy a porban, / hol lelkek és göröngyök közt botoltam, / mégis csak egy nagy, ismeretlen úrnak / vendége voltam.” És ez a „lélekszemű ember” perspektívája is, ahogy önmagát és viszonyát a világgal csak „imánsan, összefont tenyérrel” képes láttatni a befogadóval (*Összefont tenyérrel*).

A szakrális versbeszéd harmadik síkja Dsida Jenő verseiben az Úr – vagy a Szentháromság bármelyik személyének – közvetlen megszólítása. Nagy hagyománya van ennek a világirodalomban a korai középkortól kezdve napjainkig. A magyar irodalomtörténetben Balassitól Kölcseyig, Az *Ómagyar Mária-siralomtól* Adyig számtalan példát találhatunk erre. Dsida Jenő első, 1928-as kötetében sincs ez másképp. Talán az egyik legmegrendítőbb ilyen költemény a *Siralom*, amelyben a költő a magányt az isteni kegyelem hiányával azonosítja: „Elbújt előlünk az irgalom napja, / ronggyá olvastuk már a bibliát, / s a hasonás, ítéletes világvége, / ki tudja, merre még.”

Ennek a magánynak az okozója az emberi közöny, vagyis a vers beszélője szerint „mintha pályaudvaron ülnénk, / únosan valami vonatra várva. / [...] Unatkozó emberek karácsonyfát / gyújtottak a főtér közepén.” Jól kivehető a sorokból, hogy e közöny következtében a szent dolgok is silány pótcselekvéssé üresednek, de épp ezért katartikus a vers zárásaként megfogalmazott – a latin katolikus liturgiából strófába emelt – könyörgés: „letérdepelünk és kórusban zokogunk: / Miserere! Miserere! Miserere!”⁷

6 Vincze Ferenc: *A későmodern poétika jellegzetességei Dsida Jenő költészetében*. Forrás, 2010/2. 43.

7 A Miserere jelentése: Irgalmazz, könyörülj. A latin mise teljesebb szövegében: Miserere mei Deus! (Könyörülj rajtam, Uram!)

Babits verses elbeszélésének, a *Jónás könyvének* azon fő jellemzőjét, hogy benne a főhős próféta maga a költő, vagyis a költői hivatás alteregója, már fentebb említettük. Dsida Jenő lírájában ez, azaz a vallásos szerepvers típusa képezi a negyedik síkot. Az ószövetségi zoltáralkotó Dávid alakját idézi meg az 1933-ban megjelent második Dsida-kötet, a *Nagycsütörtök* első fejezetének *Purgatórium* című költeménye. A vershelyzet kerete a *Biblia* egyik legismertebb szakasza, a 23. zoltár negyedik része: „még ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól, mert te velem vagy.”⁸ A köznyelvben többek között ebből a szakaszból vezethető le a siralomvölgy kifejezés. Az egyházi dogmatikában a purgatórium tana „a halál utáni tisztulás katolikus tanítása”, amelyet a költő-próféta a versben azonosít az idézett ószövetségi völgygel.⁹ „Mérges, dús sárga növények / rejtenek el valakit, / ki a mély völgyekben mindegyre járkál, [...] Megy, megy, vándorol. Mosolyog mindig” – írja a költő, majd versének zárásaként hozzáteszi: „Csak egy út van innen a völgyből és az a mennybe vezet” – Purgatóriumból a Paradicsomba, a sötétség völgyéből a megtisztulásba, a meg nem értettség magányából az Úr közösségébe, ez az ember mindenkori vágya, ezt a nagyszerű utat ábrázolják itt Dsida sorai.

Az evangéliumi ihletettség szép példái a Dzsida-életműben az olyan krisztusi sorsot példának állító művek, mint a *Nagycsütörtök*. Az Evangéliumok szerint Jézus kétszer élte át a teljes magányt keresztre feszítése előtt: először – önként vállaltan – a negyvennapos böjt során a pusztában, amikor háromszor kísértette meg őt a Sátán. Ekkor isteni mivolta érvényesült, hiszen egyrészt ember feletti erővel

bírta a böjtöt, másrészt pedig harmadjára e szavakkal úzta el a Sátánt: „Ne kísértsd az Urat, a te Istenedet” (Lukács 4,12). Jézus másodszor már emberi mivoltában volt elhagyatva a Gecsemáné-kertben töltött átvirrasztott éjszaka során, miközben tanítványi mind aludtak. Ezekkel a magányos órákkal azonosul Dsida Jenő versében a lírai én „a koczárdi / váróteremben nagycsütörtökön.” A szöveg sajátossága, hogy benne az ateista és a keresztény egzisztencializmus „vitája” érvényesül, a befogadóra bízva a vita lezárását. „Minden világnézeti katekizmus egyik alapkérdése: mi végre vagyunk a világon?” – fogalmazza meg Tüskés Tibor egyik, Pilinszky János költészetéről írt tanulmányában.¹⁰ E Dsida-versnek is ez az alapvető kérdése, és ahogy a Pilinszky-életmű számos alkotásában tetten érhető létünk céljának bizonytalansága, úgy Dsida Jenő költészetében sem ez az egyetlen költemény, amely „a homályos látás drámáját és tragikumát jeleníti meg”.¹¹ „Csak ez a sápadt kínzó félhomály / múltjék el Tőlem, Uram, ha lehet” – kéri például az Úrtól a lírai én az 1927-es *Imádság* című versben, jelezve, hogy „a körülöttünk lévő világról csupán sejtéseink és megérzéseink lehetnek, bizonyosságunk azonban soha.”¹² Érdekes egzisztencialista értelmezésben látja az ontológiai értelemben vett bizonytalanság kifejeződését a *Nagycsütörtök*ben Jánossy Lajos: „Megérlelt, lepárolt, kocsonyás ez a magány. [...] Dsida tárgyilagosan invokált prózamondatai a vágányzárnál összetorlódnak, verssé sűrűsödnek. [...] Benne az elhagyatottság csontig ható tapasztalata, hogy egyedül vagy, végső soron és ugyanakkor: szabadon. S hogy mindezt Dsida a krisztusi alaptörténet vízjeleivel futtatta át, nem kis

8 Károli Gáspár fordítása

9 Akatolikus tanítás a Purgatórium bibliai hátterének nem a 23. zoltárt, hanem egyebek mellett Pál Korintusbeliekhez írt első levele 3. fejezetének egyes szakaszait fogadja el (vö. 1Kor 3,10–15).

10 Tüskés Tibor: *Introitusz*. In: Hafner Zoltán szerk.: *Senkiföldjén. In memoriam Pilinszky János*. Bp. 2000. 11.

11 Péteri Annamária: *Zarándok levelém és hívő keresztény. Dsida Jenő költészete*. Bp. 1995. 7.

12 Uo. 7.

kockázat.”¹³ Tény, hogy a vers egyik legerőteljesebb üzenete az egyén magányos világba vetettsége, de az is tény, hogy a *Nagycsütörtök* nem csupán címében hordozza az evangéliumi ihletettség jellemzőit, és az alvó apostolok a műben nem csak a krisztusi alaptörténet vízjelei. A megidézés ugyanis túlmutat a biblikus tartalmon, benne az egyéni és krisztusi sorsazonosság fogalmazódik meg.

„A vallásos költészet (az istenhit, az istenkeresés vagy éppen az Istennel folytatott lelki küzdelem) mindig is jelen volt a modern magyar költészetben, irodalomban [...], [de] az istenhívő vagy istenkereső költészetnek és a vallásos érzésnek (egy időben) többféle változata is érvényesült”¹⁴ – írja Pomogáts Béla. A szerző tanulmányában a szakrális versbeszéd tipológiáját tekintve az esztétikai, a népies és az evangéliumi ihletettségű vallásos líra mellett negyedikként a „talán leginkább átszellemült” változatnak az Istenhez forduló közvetlen könyörgést tartja. Dsida Jenő költészetében – mint fentebb kifejtettük – szintén több síkon érvényesül a szakrális versbeszéd. Bár a tipológiai kategóriák eltérőek Pomogáts Béla említett csoportosításától, elmondható, hogy a vallásos líra szerepváltozatai közül a Dsida-életműben azokra a versekre jellemző a magasabb esztétikai érték, amelyekben a bibliai történet vagy tanítás megidézése mellett megfogalmazódik az odafordulás, a könyörgő megszólítás adta immanens kapcsolat is.

13 Jánossy Lajos: *A hét verse*. Forrás: <https://litera.hu/irodalom/elso-kozles/a-het-verse-dsida-jeno-nagycsutortok.html> Letöltés: 2019.10.29.

14 Pomogáts Béla: *A népi vallásosságtól a transzcendenciáig*. Vigilia, 2006/1. 29.

Major Janka: *Lót felesége*